

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Владимир Любенов Жобов, СУ „Св. Климент Охридски”

за дисертацията за присъждане на образователната и научна степен „доктор” по научната специалност „Български език”, професионално направление 2.1 („Филология”), област на висшето образование 2 („Хуманитарни науки”) от Галина Радева Никодимова

Тема: „Константин Петкович като езиковед и лексикограф”

1. Данни за докторантурата

Галина Радева Никодимова е завършила специалността „Българска филология” във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий” през 1990 г. Работила е основно като учител по български език и литература. През 2015 е зачислена като редовен докторант във Филологическия факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски”.

2. Актуалност на темата и целесъобразност на поставените цели и задачи

Дисертационният труд си поставя за цел да представи лингвистичните възгледи на Константин Петкович, български възрожденски деец и руски дипломат. Сведения за него могат да се открият само в най-подробни справочни издания, например многотомната „Енциклопедия България” (т. 5, Издателство на БАН, 1986) и енциклопедията „Българската възрожденска интелигенция” (ДИ „Д-р Петър Берон”, 1988). Трудът има в известна степен и полемичен характер. Константин Петкович е роден в Башино село, Велешко и редица македонски изследователи виждат в това основание да конструират история на езика си чрез проекция на днешни реалности (сами по себе си динамични) в миналото, независимо от недвусмислено заявената принадлежност към етнос, език и културна традиция от страна на автора.

3. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Трудът отговаря на изискванията за докторска дисертация за придобиване на образователната и научна степен „доктор” и е представен в обем от 279 страници с увод, четири глави, библиография и няколко илюстрации.

Изследването е базирано преди всичко върху непубликуван български-руски речник, открит в архива на И. И. Срезневски, но са анализирани подробно и бележките на Петкович към превода на труда на Миклошич „Lautlehre der Bulgarischen Sprache” под заглавието „Фонетика болгарского наречия”, разширен вариант на бележките към публикуваното в Загреб стихотворение „Българска девойка и нейзина клетва”. В тях е направен опит да се очертаят границите на българския език и на двете му основни наречия, според автора югозападно и

североизточно. Естествено, лесно е да се открият слабости в заключенията на Петкович след публикуването на Българския диалектен атлас, но наблюденията му върху рефлексите на голямата носовка, особено детайлите в крайния югозапад, са задоволителни и от съвременен гледище. Не така ясно са очертани рефлексите на малката носовка, при които са намесени и морфологични процеси, например при окончанията за 3 лице множествено число за глаголи от второ спрежение. Никодимова интерпретира като техническа грешка твърдението на Петкович, че изговорът на малката носовка в североизточните зависи от ударението – *e* извън ударение и „*ja* или глухо *a*” под ударение. За съжаление не са приведени примери, но ако става дума за глаголните окончания, Българският диалектен атлас потвърждава такива окончания в част от североизточните говори (т. II, к. № 187-188). Авторката смята, че Петкович е имал предвид *e* в ударена позиция, но в приведените примери (*име* и *месо*), ударението едва ли пада върху рефлекса на малката носовка в североизточните говори.

Константин Петкович е описал адекватно и основните правила за ятовия преглас. Той прави паралел с подобно редуване в румънски, хипотеза, която авторката оценява като „научно обоснована” и „не неправдоподобна” (стр. 93). Не отговаря на истината обаче твърдението, че „съвременната наука не се е произнесла окончателно нито в тяхна полза, нито ги е опровергала”. В своята „Историческа граматика” Кирил Мирчев определя румънското редуване категорично като независимо вътрешно развитие (Историческа граматика, III изд., 1978, 79). Алтернативното обяснение впрочем не е румънско влияние върху български, а обратното.

Основен обект на изследване в дисертацията е ръкописният българско-руски речник. Той съдържа 2271 лексикални единици – приблизителния обем на диференциален диалектен речник на отделно селище. За сравнение речникът на Кръвеник, Севлиево съдържа 2985 (Българска диалектология. Проучвания и материали, кн. 5, 6), а сравнително пълният речник на ихтиманския говор – около 8900 лексикални единици (Българска диалектология. Проучвания и материали, кн. 3, 32). Независимо от сравнително скромния обем, речникът е ценно свидетелство за активния речников пласт в съответния регион и период. Ценни са и етнографските бележки, например в тълкуването на думата *бъдник*. Направено е сравнение с фундаменталния труд на българската лексикография – речника на Найдено Геров. Анализирани са правописните особености на речника, като се посочват съответствията на съвременните букви, както в практическите бележки на Петър Пашов към фототипното издание на речника на Найдено Геров. Основна част в труда е етимологичният анализ. Лексикалните единици са групирани като общославянски, турски, арабски и персийски навлезли чрез турски, гръцки (включително гръцки навлезли чрез турски), латински и няколко думи от западноевропейски езици. Един от интересните изводи от този анализ е решителният превес на общославянската лексика (стр. 253) и сравнително скромният дял на османите – 6.7 % от общия състав на словника (стр. 242). Фактът, че Константин Петкович не е изложил ясно критериите си за подбор на думите, не позволява от това да се правят изводи за лексикалните пластовете в периода на създаване на речника.

За целите на този анализ са използвани основно етимологични и исторически речници (стр. 156-157). Характерът на анализирания речник предполага използването на по-широк кръг източници, например диалектни речници и лингвистични атласи, без които някои от изводите изглеждат прибързани. Така за лексемата *лиляк* се цитира подобна форма в Българския етимологичен речник от Ново село, Видинско. Справката в Общославянския лингвистичен атлас обаче показва, че това е почти единственото название за 'прилеп' в крайния югозапад (ОЛА, серия лексико-словообразователна, выпуск I. Животный мир). Представени са и фонетичните варианти, които обаче са подредени просто в азбучен ред (стр. 229-231). Самата авторка добавя в края списък на основните фонетични различия, така че за читателя би било по-полезно вариантите да се групират според характера на различията – рефлексии на ятовата гласна, на *tj и *dj, изсяняване на еровете, най-вече ъ>о.

Това становище би било непълно, ако не се посочат някои грешки и противоречия: На стр. 64 думата *шьпот*, с малък ер, е в списък на форми със смесване на носовки; У Найден Геров не се откриват форми *девуть* и *рудь* (стр. 153); Персийската заемка *ибрик* се явява в списъка на арабски думи и след това отново като турска дума (стр. 233, 237); Думата *гюбрище*, означаваща място, е определена като „преувеличителна“ (стр. 242). Думата *гюбре* би трябвало да бъде и в списъка на гръцки думи, навлезли чрез турски;

Твърдението, че турските думи, завършващи на съгласна, получават съответен суфикс (стр. 241), се натъква на контрапримери, например *душман*, на същата страница.

Заклучението, че Константин Петкович се стреми да придаде наддиалектен характер на речника си (стр. 253), може да се подкрепи не само с фонетични варианти, но и с лексикални различия, напр. *блажно* (стр. 160) и *мръсно* (стр. 226), *благ* (стр. 160) и *сладък* (стр. 207).

Библиографията (около 140 единици) съдържа основно лингвистични трудове, но също литературоведски, етнографски и исторически източници.

4. Приноси и значимост на разработката

Галина Никодимова се е справила със задачата си да представи лингвистичните възгледи на един сравнително непознат български автор и най-вече да анализира едно ранно свидетелство за речниковия състав на българския език от епохата на Възраждането. За това тя е демонстрирала адекватни познания по българска диалектология, история на езика, лексикология и лексикография. Авторката е оценила правилно научните си приноси.

5. Автореферат и публикации

Във връзка с дисертацията са представени 4 публикации, две от които са доклади по темата на конференции, едната от които е международна. Авторефератът е изготвен според изискванията и в стегнат вид представя основните компоненти на разработката.

Заклучение

Трудът на Галина Никодимова отговаря на изискванията и разпоредбите на Закона за развитието на академическия състав в Република България. Смятам, че дисертантката се е справила напълно успешно с целите и задачите, които си е поставила. Текстът на дисертационния труд представя авторката и Филологическия факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски” по възможно най-добрия начин в научно и изследователско отношение. Затова оценявам труда положително и препоръчвам на членовете на уважаемото научно жури да гласуват положително за присъждането на образователната и научна степен „доктор” на Галина Радева Никодимова в област на висшето образование 2. Хуманитарни науки, научно направление 2.1. Филология, научна специалност Български език.

14.09.2018

проф. д-р Владимир Жобов